

УДК 94(477+4-15):355.233 «1914/1920»

Задунайський Вадим

Професор, доктор історичних наук

Професор кафедри світової історії нового і новітнього часу

Український католицький університет

**Порівняння військової структури та бойової підготовки кубанських
пластунів і польських піхотинців (початок ХХ ст.)**

Анотація: У роки Першої світової війни Кубанське козацтво виставило 24 батальйони козаків-пластунів, які перебували у складі російської армії. В цей же час на боці Австро-Угорщини діяло добровольче формування «Легіони Польські», які стали основою Війська Польського в кінці 1918-1920 рр. Піхотні формування обох утворень мали схожу структуру (на рівні батальйону і сотні-роти) та бойове навчання, при цьому козаки відрізнялися більш змістовною військово-тактичною підготовкою й військовою націленістю.

Ключові слова: *Кубанське козацтво, Військо Польське, піхота, батальйон, рота, бойова підготовка.*

Vadim Zadunaiskyi

Professor, Doctor of Historical Sciences

Professor of the Department of World History of modern and contemporary

Ukrainian Catholic University

**Comparison of the military structure and combat training of the Kuban
Cossack infantry and Polish infantry (the beginning of the twentieth century)**

Abstract: Kuban Cossacks had cavalry, artillery and infantry. During First World War Kuban Cossacks formed the 24 infantry battalions. All the battalions were a part 4 of the Kuban Cossack brigades. In the long tradition of the Cossack infantry called "plastuny". The term originated in the time of the Zaporizka Sich. Kuban Cossacks kept the traditions of their ancestors to the early twentieth century. Cossack infantry constantly engaged in combat training. For example, 20, 21 and 22 battalions of 4 months (early 1915) held classes in the rear of the Caucasian Army. Particular attention is paid to the Cossacks military tactics. During the First World War on the side of Austria-Hungary acted Polish volunteer units "Polish Legions." The basis of this was the formation of infantry. Polish infantry formation were part of the 3rd Brigade. As of 1918-1920. based on the "Polish Legions" was created by the Polish Army. In 1919-1920. Polish infantry had a separate structure. Polish infantry combat training was of high

quality and diverse. The structure of the Cossack and Polish infantry units had a lot in common (battalion, company, platoon). Combat training of Polish and Cossack Corps was intense and varied. The Cossacks had better military-tactical training and military priorities of life.

Key words: *Kuban Cossacks, Polish Army, the infantry battalion, company, combat training.*

Задунайський Вадим

Професор, доктор історических наук

Професор кафедри мирової історії нового і новейшого времени

Український католический университет

Сравнение военной структуры и боевой подготовки кубанских пластунов и польских пехотинцев (начало XX в.)

Аннотация: В годы Первой мировой войны Кубанское казачество выставило 24 батальона казаков-пластунов, которые пребывали в составе российской армии. В это же время на стороне Австро-Венгрии действовало добровольческое формирование «Легионы Польские», которые стали основой Войска Польского в конце 1918-1920 гг. Пехотные формирования обоих образований имели подобную структуру (на уровне батальона и сотни-роты) и боевое обучение, при этом казаки отличались более содержательной военно-тактической подготовкой и военной нацеленностью.

Ключевые слова: *Кубанское казачество, Войско Польское, пехота, батальон, рота, боевая подготовка.*

Badanie przeprowadzono dzięki pomocy Kasy im. J.Mianowskiego (Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej)

В історії військових формувань Європи початку XX ст. важливе місце займає розвиток піхоти, що відіграла важливу роль у військових діях не лише під час Першої світової війни, але й в умовах громадянських та міждержавних збройних конфліктів на постімперських просторах Східної Європи в 1917-1920-х рр. Все це стосується кубанських козаків-пластунів і польських піхотинців.

При цьому, кубанські пластуни в умовах революційних зрушень стали важливою основою як білогвардійської збройної потуги, так і короткочасного існування Кубанської Армії в якості Збройних Сил республіки «Кубанський Край». Щодо польських піхотинців, то вони стали основою як «Легіонів Польських», так і Війська Польського – Збройних Сил відновленої Речі Посполитої. За таких умов цікаво порівняти особливості військової

структури та бойової підготовки цих формувань у 1914-1920 рр., що сприятиме розумінню розвитку військової системи Європи тих часів.

Отже, з'ясування змісту військової структури та бойової підготовки польської й кубанської козацької піхоти на початку ХХ ст. та порівняння його параметрів є достатньо актуальною науковою проблемою. Попри зазначене, відповідний аспект військової історії досі не є належною мірою розроблений як у вітчизняній, так і в зарубіжній історіографії.

Наголосимо на тому, що існують дослідження, присвячені загальному огляду військової системи Кубанського козацького війська чи Війська Польського.

Так, яскравим прикладом відповідних підходів щодо Кубанського козацтва є доробок Ф.Щербини, який заклав підвалини вивчення цього формування в загальноісторичному контексті [1].

Сучасна українська історіографія лише побіжно аналізує військові аспекти розвитку кубанських козаків, залишаючи поза увагою польські формування [2; 3]. Натомість, автор статті досліджує військову історію козацьких утворень ХІХ-ХХ ст. та бойову підготовку польських військовослужбовців, але досі не порівнював військову структуру та бойовий вишкіл кубанських пластунів та польських піхотинців [4; 5; 6; 7].

Представники польської історіографії приділяють значну увагу військовому будівництву та діяльності Війська Польського й сусідніх країн в роки Першої світової війни й подальшого збройного протистояння на постімперських просторах [8; 9; 10; 11]. Окремо виділимо працю З.Карпуся «Східні союзники Польщі у війні 1920 року», в якій міститься важлива інформація про військову співпрацю з козацькими формуваннями [12]. Тим не менше, питання порівняння військової організації та бойової підготовки кубанських і польських піхотинців ними не висвітлено.

Серед сучасних російських дослідників треба виділити А.Малукала, котрому вдалося подати поглиблений огляд історії Кубанського козацького війська впродовж 1860 – 1914 рр. [13] Має місце й дослідження військової системи та військово-політичної історії козаків Кубані в працях окремих науковців [14; 15]. Порівняння відповідних засад військового життя козаків з іншими тогочасними військовими формуваннями не проводиться.

Отже, в історіографії досі відсутнє порівняння основ військової структури та бойової підготовки піхотинців Війська Польського і Кубанського козацтва, що й обумовило мету представленої розробки.

Джерельною основою цієї статті стали матеріали, почерпнуті в архівах Росії (Державний архів Краснодарського Краю – ДАКК) й Польщі (Центральний військовий архів – САВ). До речі, для кубанських пластунів відповідні матеріали стосуються часів

Першої світової війни, а для польських піхотинців 1914 – 1919 рр. Наявна джерельна база обумовлює достовірності положень та висновків представленої розробки.

Наголосимо, що дослідження зазначеної проблеми є не лише актуальним, але й має наукову новизну завдяки огляду малодослідженої проблеми та введенню в науковий обіг маловідомих джерельних матеріалів.

Розпочнемо аналіз зазначеної проблеми з кубанських пластунів. Відразу наголосимо на тому, що цей термін має запорозьке коріння, бо ще на Січі був Пластунівський курінь, який після переселення на Кубань Чорноморського козацького війська (утворене на основі Запорізької Січі) отримав статус станиці й існує до сьогодні [4, с. 100].

Варто мати на увазі й те, що вже у Чорноморському козацтві оформились потужні піхотні частини, які становили майже половину цього утворення [2, с. 388]. Збереглися козаки-пластуни й в Кубанському козацтві, що було спадкоємцем Чорноморського козацького війська, засвідчивши самотність цього утворення на відміну від решти козацьких військ Російської імперії (не мали козацької піхоти).

Далі розглянемо структуру кубанських пластунів. Напередодні Першої світової війни існувало 18 батальйонів, що було поділено на 3 черги служби [5, с. 19]. До речі, поділ на 3 черги служби стосувався всіх козацьких військ та їх структурних утворень. При цьому, козаки I-ї черги постійно перебували у військових частинах і несли службу, натомість у частинах II-ї і III-ї черги козаки більшість часу перебували вдома.

Враховуючи згаданий поділ на черги служби було запроваджено й відповідний військово-структурний поділ пластунів на 3 бригади. Відповідно до I бригади входило 6 пластунських батальйонів I-ї черги, до II – батальйони II-ї черги, а до III – III-ї черги. Зазначена структура остаточно оформилась напередодні Першої світової війни.

З початком війни всі козацькі формування вирушили на fronti. При цьому, їх чисельність впродовж військових дій додатково збільшувалась за рахунок мобілізації нових контингентів козаків без звільнення зі служби тих, у яких вийшов термін перебування в служилому розряді.

Зазначена тенденція обумовила утворення в кінці 1914 р. 6 додаткових пластунських батальйонів. За таких обставин виникла потреба у створенні нової пластунської бригади. Саме тому й виникла IV Кубанська пластунська бригада, яку очолив генерал-майор М.Мудрий [16, арк. 1-20].

Отже, в роки Першої світової війни кількість кубанських пластунських батальйонів на короткий час досягнула 24, що дало підстави для існування 4 відповідних бригад. Згадані формування після початку бойових дій на Кавказькому фронті було зосереджено

саме в цьому регіоні. До речі, кубанські пластунські бригади й батальйони організаційно входили до складу різних армійських корпусів, попри можливість утворення єдиного Кубанського корпусу. Так, 13 пластунський батальйон III-ї Кубанської пластунської бригади входив до складу II-го Туркестанського армійського корпусу Кавказької армії [17].

Можна припустити, що відповідний підхід вищого військового керівництва Російської імперії обумовлювався не лише певною хаотичністю й поспіхом під час розгортання нових з'єднань і об'єднань під час важких військових дій, але міг бути пов'язаний ще й з бажанням уникати творення самодостатніх козацьких корпусів, враховуючи їх специфічну військово-політичну спадщину.

Далі перейдемо до короткого огляду структури кубанських пластунських батальйонів. На той час пластунський батальйон складався з 4 пластунських сотень (були аналогом піхотної роти), однієї кулеметної сотні та нестройової команди [18, арк. 19-20]. При цьому, кожна сотня поділялась на 4 взводи, які складалися з відділень і ланок. Доводиться визнати, що зазначена структура пластунських формувань більшою мірою залежала від загальноросійських військових стандартів, а не від попередньої козацької спадщини.

Щодо чисельності, то разом з допоміжними підрозділами пластунський батальйон нараховував у своєму складі понад 1.000 козаків. Так, в IV Кубанській пластунській бригаді на січень 1915 р. 22 пластунський батальйон нараховував у своєму складі 1.309 осіб, а 24 – 1311 [16, арк. 17]. За таких умов пластунська бригада нараховувала у своєму складі до 8 тисяч чоловік, а загальна чисельність козаків-пластунів перевищувала 28.000. Наведені цифри засвідчують потужність козацької пластунської піхоти за часів Першої світової війни.

Необхідно зазначити, що козацькі формування традиційно приділяли значну увагу бойовому вишколу особового складу. Особливо нагальною така підготовка була для козаків IV Кубанської пластунської бригади, сформованої під час військових дій за рахунок, у тому числі, і молодих та не достатньо вишколених козаків.

Проілюструємо такі підходи на прикладі 20, 21 і 22 Кубанських пластунських батальйонів згаданої бригади, що з кінця 1914 р. – до квітня 1915 р. перебували у заплілі Кавказької армії. За таких умов козаки-пластуни впродовж 4 місяців проходили індивідуальний та колективний військово-прикладний вишкіл. Відповідний розклад занять був подібним в усіх батальйонах бригади і лише коригувався командирами батальйонів з певних обставин. Так, командир 20 батальйону полковник Немирович-

Данченко 20 лютого рапортував про передислокацію своєї частини з м.Тифліс [18, арк. 30]. За таких умов заняття у згаданому батальйоні тимчасово відмінялись.

У зазначеному вишколі значну увагу було приділено покращенню бойової підготовки на рівні боєць-ланка-відділення-взвод. При цьому, козаки-пластуни опановували різноманітні навички ведення бою на місцевості з переходом у розсипний стрій – розстрільню, що супроводжувалось веденням стрільби й багнетного бою, формуванням заслон, окопуванням, спостереженням-розвідкою тощо [18, арк. 58-59]. Саме такий зміст мали заняття 21 батальйону під керівництвом осавула Склярова.

Після опанування базових навичок особистої боєздатності та бойових дій на рівні відділення-взводу відбувалось вдосконалення відповідних умінь. Свідченням цього стали військово-тактичні навчання на рівні сотні-батальйону, які проводились у 22 батальйоні в березні 1915 р. [18, арк. 59-64]

Наведена інформація свідчить про адекватність визначення основних напрямків військово-прикладного вишколу пластунів, що забезпечували ріст індивідуальної боєздатності козаків і сприяли підвищенню рівня військово-тактичного мистецтва як окремих пластунських підрозділів і частин, так і цілої бригади.

До речі, інтенсивність підготовки козаків-пластунів взимку 1915 р. була досить значною, бо щоденно на відповідне навчання приділялось майже 7 годин [18, арк. 19-22]. При цьому, опанування військової тактики відбувалось щодня й тривало до 3 годин (особливо на вищих тактичних рівнях), засвідчивши чітке військово-прикладне спрямування їх вишколу. Все це засвідчує змістовність та функціональність бойової підготовки кубанської козацької піхоти.

Треба наголосити, що відповідні результати досягались й завдяки традиційній військовій націленості повсякдення військово-привілейованого козацького середовища [4, с. 56]. Все це було виявом давніх традицій, успадкованих з часів Запорізької Січі.

Отже, військова структура та бойова підготовка кубанських пластунів були досить змістовними й інтенсивними та забезпечували як індивідуальну боєздатність козаків, так і високий рівень військово-тактичного мистецтва відповідних піхотних формувань Кубанського козацького війська.

Свідченням боєздатності кубанських пластунів були їх успішні бойові операції впродовж не лише Першої світової війни, але й Громадянської війни 1918-1920 рр.

Далі розглянемо основи військової організації та відповідного вишколу польських піхотних формувань. Відразу зупинимось на військовій структурі «Легіонів Польських», що виникли в кінці серпня 1914 р. й мали характер добровольчого формування [19, с. 4-5].

Ця подія стала результатом тимчасового порозуміння між польськими політичними партіями та урядом Австро-Угорщини на початковому етапі Першої світової війни.

Основою новоствореної польської військової структури мали стати 3 піхотні бригади, 2 кавалерійські полки та 1 артилерійський полк [19, s. 6]. Цей контингент згодом і став допоміжним польським корпусом в Австро-Угорській армії.

Слід наголосити, що структура, озброєння та військовий вишкіл польських воїнів, які перебували у складі «Легіонів Польських», відповідали загальноімперським військовим стандартам, а не польським взірцям 30-х чи 60-х рр. XIX ст.

Далі детальніше проаналізуємо структуру польської піхотної бригади. Передбачалось, що вона мала складатися з 2 піхотних полків, до складу кожного з яких мусило входити 4 батальйони [19, s. 9]. У складі батальйону перебувало 4 кампанії (роты), кожна з яких складалась з 4 взводів, який у свою чергу поділявся на 4 секції.

Після відновлення польської держави в листопаді 1918 р. досвід польських легіонів було використано під час становлення й розвитку Війська Польського. При цьому, впродовж 1919-1920 рр. відбулось коригування військової структури піхоти, що виявилось у запровадженні дивізій у складі 4 полків кожна. До речі, кожен полк під час військових дій мав складатися з 3 дієвих (по 3 стрілецькі та 2 спеціальні кампанії) і 1 запасного батальйонів [20]. Тоді ж з'явилась і повноцінна польська система вишколу військовослужбовців, що базувалась на досвіді «Легіонів Польських».

Враховуючи важливість військово-прикладної підготовки піхотинців в умовах збройної боротьби, треба коротко охарактеризувати її зміст. В якості прикладу візьмемо «Програму вишколу піхотинця» від 31 жовтня 1919 р., що була розрахована на 2 місяці підготовки піхотинця-новобранця [21]. Цей вишкіл відбувався окремо по батальйонах, але на підставі згаданої програми.

Впродовж місяця передбачалося провести 156 годин занять, що становило щоденно (за виключенням неділь і святкових днів) майже 7 годин [21]. Серед навчальних дисциплін домінував військово-прикладний вишкіл включно зі стрілецькою підготовкою. На нього виділялось 75 годин, що становило майже половину від загального обсягу часу (48%) [21]. При цьому, польова підготовка відбувалась щоденно й тривала трохи більше години. Важливу роль було відведено й вишколу з багнетного бою, на який було виділено 7 годин [21].

Видається, що згаданому вишколу бракувало чіткішого визначення основних параметрів військово-тактичного навчання як окремого піхотинця, так і відповідних піхотних підрозділів та частин. Попри зазначений недолік, польська піхота виявилась

досить боєздатною, що було підтверджено, переважно, переможними боями впродовж 1919-1920 рр.

Отже, військова структура та бойова підготовка польських піхотинців за підсумком участі у Першій світовій війні та військових конфліктах кінця 1918-1920 рр. були досить прийнятними та відповідали тогочасним вимогам військового протистояння, забезпечуючи індивідуальну боєздатність піхотинця й певний рівень військово-тактичного мистецтва відповідних піхотних формувань.

Наприкінці проведемо коротке порівняння структури й вишколу кубанських пластунів та польських піхотинців:

- Козацькі пластунські частини мали тривалий досвід існування до часів Першої світової війни й засвідчували безперервність збереження традицій козацької піхоти запорозького коріння, натомість, польські формування виникли в роки війни після тривалої перерви;
- Під час Першої світової війни структура польської та козацької піхоти мала багато спільного (вищий рівень обмежувався бригадами; структура батальйонів, мається на увазі поділ на 4 сотні чи кампанії та подальший поділ на взводи, був подібним і співвідносився за чисельними показниками), за виключенням наявності полкової структури в «Легіонах Польських» (були проміжною ланкою між бригадою та батальйонами). Такі реалії засвідчили уніфікацію військових структур тогочасних піхотних формувань;
- Основним осередком контролю й проведення військово-прикладної підготовки піхотинця в обох утвореннях були батальйони;
- Вишкіл обох формувань мав військово-прикладне спрямування й вирізнявся інтенсивністю та подібністю, що засвідчувало уніфікацію цієї царини військового життя;
- Козацька підготовка вирізнялась більшим військово-прикладним спрямуванням індивідуального й тактичного вишколу та спиралась на традиції воєнізованого повсякденного життя козацької спільноти, успадкованого з минулої доби.

Таким чином, військова структура та бойова підготовка польської піхоти й кубанських козаків-пластунів були досить прийнятними й мали багато спільних рис, у тому числі й націленість на вирішення військових завдань на підставі функціональної структури та військово-прикладного навчання. Засвідчено певну тенденцію до уніфікації піхотних формувань відповідно до нових реалій військових конфліктів. Поряд із цим, помічається деяка перевага військово-прикладного вишколу козаків, які триваліший час

готувались до військової служби й мали безперервні традиції військово-прикладного навчання воєнізованої спільноти.

Представлена стаття розкриває лише один з аспектів військової історії Східної Європи початку XX ст., що має стимулювати подальші дослідження подібної проблематики у вітчизняній та зарубіжній історіографії.

ПОСИЛАННЯ

Shcherbina F. (1992), *Istoriya Kubanskogo kazachego voyska v 2 vol.*, Sovetskaya Kuban, Krasnodar (rus).

Avramenko A., Frolov B., Chumachenko V. (2007), Kozatske viysko na Kubani, in *Istoriya Ukrainського Kozatstva. Narisy: u 2 vol.*, Redkol.: V.A.Smolii (vidp. Red.) (Eds.), Vyd. Dim “Kyievo-Mogylanska academia”, Kyiv, vol. 2, pp. 364-414 (ukr).

Malenko L. (2006), Kubanske kozatstvo, in *Ukrainske kozatstvo. Mala entsyklopediia*, Ker. Avt. Kol. F.G.Turchenko, Vidpov. Red. S.R.Liakh, Geneza, Kyiv, pp. 322-327 (ukr).

Zadunaiskyi V. (2006), *Boyove mystetstvo ta viiskova spadshchyna ukrainskykh kozakiv v kintsi XIX – na pochatku XXI st.*, Nord-Pres – DonNU, Donetsk, 335 p. (ukr).

Zadunaiskyi V. (2008), Volodinnia kholodnoiu zbroeiu u viyskovykh formuvanniakh Ukrainy, Rosii ta Polshi (kinets XIX – 30-ti rr. XX st.), Nord-Pres – DonNU, Donetsk, 204 p. (ukr).

Zadunaiskyi V. (2014), Basic Features of the Ukrainian Cossacks Paramilitary Life in the Late 19th and Early 20th Centuries In: *Kultúrne dejiny / Cultural History*, Volume 5, Supplement, pp. 46-57.

Zadunaiskyi V. (2013), Porivniannia viyskovo-kavaleriyckogo vyshkolu molodi v Kubanskomu kozatstvi na pochatku XX st. ta v II Rechipospolytyi in *Wybrane problemy badawcze historii wojskowej. Od źródła do syntezy / Redakcja naukowa: Karol Kościelniak i Zbigniew Pilarczyk*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, pp. 242-257 (ukr).

Klimecki M. (2005), *Galicja Wschodnia 1920*, Bellona, Warszawa, 233 p. (pol).

Smoliński A. (2000), *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od 12.X.1918 do 25.IV.1920*, Wyd-wo UMK, Toruń, 437 p. (pol).

Jagiełło Z. (2005), *Piechota Wojska Polskiego 1918-1939*, Bellona, Warszawa, 318 p. (pol).

Wyszczelski L. (2006), *Wojsko Polskie w latach 1918-1921*, Neriton, Warszawa, 528 pp. (pol).

Karpus Z. (1994), *Wschodni sojusznicy polski w wojnie 1920 roku*, Wyd-wo UMK, Toruń, 230 p. (pol).

Malukalo A. (2003), *Kubanskoe kazache voysko v 1860-1914 gg.: organizatsiia, sistema upravleniia I funktsianirovaniia, sotsialno-ekonomicheskii status*, “Kubankino”, Krasnodar, 216 p. (rus).

Kirichenko IU, *Plastunskie bataliony I stanitsa Umanskaia (Leningradskaia)*, available at: http://samlib.ru/k/kirichenko_j_n/publicistika.shtml

Shakhtorin A.A. (2008), *Podgotovka kazakov Kubanskogo kazachego voyska vo vtoroy polovine XIX – nachale XX vekov*, KVVAUL, Krasnodar, 212 p. (rus).

State Archive of Krasnodar region (Rossiia), fond 443, opis 1, delo 1. (rus).

State Archive of Krasnodar region (Rossiia), fond 445, opis 1. (rus)

State Archive of Krasnodar region (Rossiia), fond 443, opis 1, delo 22. (rus)

CAW (Centralny Archiwum Wojskowy). № 1923. Organizacja Legionów. – Radom, 1916. – 23 s. (pol).

CAW. MSW. I.300.24.6 (Centralny Archiwum Wojskowy. Ministerstwo Spraw Wojskowych. Польща). Organizacja Piechoty w styczniu 1920 r. (pol).

CAW. MSW. I.300.26.46. Programy wyszkolenia rekruta piechoty 31/10/1919 (pol).

ПРИСТАТЕЙНА БІБЛІОГРАФІЯ ГОСТ

1. Щербина Ф. История Кубанского Казачьего Войска. В 2-х т. / Ф.Щербина. – Краснодар: Советская Кубань, 1992.
2. Авраменко А.М. Козацьке військо на Кубані / А.М.Авраменко, Б.Є.Фролов, В.К.Чумаченко // Історія Українського Козацтва. Нариси: У 2 т. / Редкол.: В.А.Смолій (відп. ред.) та ін.. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – Т. 2. – С. 364-414.
3. Маленко Л. Кубанське козацтво / Л.Маленко // Українське козацтво: Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф.Г.Турченко; Відпов. Ред. С.Р.Лях. – Вид. 2-е, доп. і перероб. – Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. – С. 322-327.
4. Задунайський В. Бойове мистецтво та військова спадщина українських козаків в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. / В. Задунайський. – Донецьк : Норд-Прес – ДонНУ, 2006. – 335 с.
5. Задунайський В. Володіння холодною зброєю у військових формуваннях України, Росії та Польщі (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.) / В. Задунайський. – Донецьк: Норд-Прес – ДонНУ, 2008. – 204 с.
6. Zadunajski V. Základné črty polovojenského života ukrajinských kozákov na konci 19. a začiatku 20. storočia / V.Zadunajski // Kulturne Dejiny / Veduci redaktori Jaroslav

- Nemeš, David Papajik. – Ružomberok (vydavateľstvo KU. Slovak Republik). – 2/2013. – S. 218-231.
7. Задунайський В. Порівняння військово-кавалерійського вишколу молоді в Кубанському козацтві на початку ХХ ст. та в ІІ Речіпосполитій / В. Задунайський // Wybrane problemy badawcze historii wojskowej. Od źródła do syntezy / Redakcja naukowa: Karol Kościelniak i Zbigniew Pilarczyk. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszalek, 2013. – S. 242-257.
 8. Klimecki M. Galicja Wschodnia 1920 / M. Klimecki. – Warszawa: Bellona, 2005. – 233 s.
 9. Smoliński A. Jazda Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od 12.X.1918 до 25.IV.1920 / A. Smoliński. – Toruń: Wyd-wo UMK, 2000. – 437 s.
 10. Jagiełło Z. Piechota Wojska Polskiego 1918-1939 / Z. Jagiełło. – Warszawa: Bellona, 2005. – 318 s.
 11. Wyszczelski L. Wojsko Polskie w latach 1918-1921 / L. Wyszczelski. – Warszawa: Neriton, 2006. – 528 s.
 12. Karpus Z. Wschodni sojusznicy polski w wojnie 1920 roku / Z.Karpus. – Toruń: Wyd-wo UMK, 1994. – 230 s.
 13. Малукало А. Кубанское казачье войско в 1860 – 1914 гг.: организация, система управления и функционирования, социально-экономический статус / А. Малукало. – Краснодар: «Кубанькино», 2003. – 216 с.
 14. Кириченко Ю. Пластунские батальоны и станица Уманская (Ленинградская) [Электронный ресурс] / Ю. Кириченко. – Режим доступа: http://samlib.ru/k/kirichenko_j_n/publicistika.shtml (10.05.14).
 15. Шахторин А.А. Подготовка казаков Кубанского казачьего войска во второй половине XIX – начале XX веков / А.А. Шахторин. – Краснодар: КВВАУЛ, 2008. – 212 с.
 16. Приказы командования бригады о формировании частей бригады (22.12.1914 – 30.12.1915) // Государственный архив Краснодарского края РФ. Ф. 443. IV Кубанская пластунская бригада Кубанского казачьего войска. – Оп. 1. – Спр. 1. – 222 арк.
 17. Государственный архив Краснодарского края РФ. Ф. 445. Штаб 13 пластунского батальона III Кубанской пластунской бригады Кубанского казачьего войска Туркестанского армейского корпуса Кавказской армии. – Оп.1.

18. О занятиях частей строевых и полевых (02.01. – 20.11.1915) Государственный архив Краснодарского края РФ. Ф. 443. IV Кубанская пластунская бригада Кубанского казачьего войска. – Оп. 1. – Спр. 22. – 147 арк.
19. CAW (Centralny Archiwum Wojskowy). № 1923. Organizacja Legionów. – Radom, 1916. – 23 s.
20. CAW. MSW. I.300.24.6 (Centralny Archiwum Wojskowy. Ministerstwo Spraw Wojskowych. Польша). Organizacja Piechoty w styczniu 1920 r.
21. CAW. MSW. I.300.26.46. Programy wyszkolenia rekruta piechoty 31/10/1919.